

2. Платонов К. К. Социальное и биологическое в структуре личности. Вопросы философии. 1970. № 9 С. 142–145.

3. Узнадзе Д. Н. Экспериментальные основы психологии установок. Тбилиси: Из-во АН Грузинской ССР, 1961. 211 с.

4. Джужа О. М., Тичина Д. М. Чи існує генетична схильність особи до вчинення кримінального правопорушення? Правовий часопис Донбасу. 2020. № 1 (70). С. 135–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2020_1_18

5. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні: автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2017. 35 с.

6. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2001. 37 с.

Джужа Анастасія Олександрівна,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

РОЛЬ ЖЕРТВИ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Різні аспекти вивчення особи та поведінки жертви злочину професор Л. В. Франк визначав за трьома основними параметрами: статусу, позиції та ролі жертви [1, с. 58–59].

Під статусом жертви слід розуміти сукупність її прав, обов'язків та форм діяльності.

Визначення статусу жертви має велике практичне значення. Так, у ряді статей Закону про кримінальну відповідальність як кваліфікуючі зазначені ознаки, що дозволяють судити про статус жертви (щодо вагітної жінки; малолітньої, безпорадної особи або особи, яка перебуває в залежності від винного; скоєння насильницьких злочинів щодо особи або її близьких у зв'язку з виконанням ними своїх службових обов'язків, професійного чи громадського обов'язку). При цьому кримінальний закон розглядає відповідні ознаки статусу жертви як обставини, що обтяжують відповідальність винного та покарання.

Встановлення специфічних ознак статусу жертви може мати значення виявлення потенційних жертв, тобто осіб, які володіють підвищеними віктимними властивостями через свою приналежність до певної професії чи виконання певних соціальних ролей.

Позиція жертви визначається особливостями її поведінки та відносин між учасниками кримінальних правопорушень, головним чином між жертвою та злочинцем.

Проблема поведінки жертви до, під час, а іноді після вчинення злочину одна із ключових віктимологічних проблем.

Роль жертви злочину – найскладніша складова віктимологічного потенціалу, оскільки визначається статусом жертви та її поведінкою в сукупності.

Роль жертви може бути відкритою та прихованою. Під відкритими слід розуміти жертви вчинених та виявлених кримінальних правопорушень, визнаних суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності. Прихована роль жертви породжує такі поняття, як потенційна, випадкова, латентна жертва.

Латентна жертва, на відміну від потенційної, характеризується реально заподіяними їй внаслідок скоєного злочину шкодою, хоча факт цього кримінального правопорушення через різні причини залишається не виявленим.

Практика показує, що особливо високий відсоток латентності серед жертв звалтування, домашнього (побутового) насильства, кишенькових крадіжок, вуличних пограбувань тощо [2, с. 133–134].

У Законі про кримінальну відповідальність в окремих складах злочинів відображено деякі елементи криміногенної ситуації, пов'язані з роллю жертви (наприклад, перевищення меж необхідної оборони, скоєння вбивства або заподіяння шкоди здоров'ю у стані ефекту).

Так, серед загальної кількості кримінальних правопорушень можна назвати такі:

а) злочини, жертва яких пасивно податлива. Така жертва відрізняється наївністю чи довірливістю, психічною хворобою чи розумовою недорозвиненістю, «багатим» зовнішнім виглядом, екстравагантністю, природною фізичною слабкістю чи безпорадним станом, спричиненим вживанням алкоголю, наркотиків тощо;

б) злочини, які виникають внаслідок конфлікту між злочинцем та жертвою. Тобто формується негативний мотив помсти, який породжений конфліктом, що раніше мав місце;

в) злочини, які мають на меті викликати певну поведінку жертви. Такі злочини відбуваються із застосуванням насильства або загрози його застосування з метою примусу жертви до певної поведінки, особливо у військових конфліктах, що супроводжуються викраденням людей, захопленням заручників, незаконним позбавленням волі, мародерством тощо;

г) злочини складного віктимологічного характеру. До них слід віднести кримінальні правопорушення, які на початку їх вчинення не дозволяють визначити, хто є жертвою, а хто є зазіхачем.

Конфлікт розвивається таким чином, що жертва з об'єкту кримінального посягання, що перебуває під загрозою, може

перетворитися на суб'єкт злочину або навпаки (так звана інверсія жертви).

Посткримінальний вплив на потерпілих є досить поширеним явищем, що має тенденцію до зростання.

Вплив на потерпілих має: злочинець (81 %); їхні родичі (15,8 %); друзі заподіювача шкоди (3,5 %).

Як засоби впливу на потерпілих виступають: фізичне насильство, завжди пов'язане з психічним, – щодо 3–5 %; психічне насильство – 77 %; умовляння, прохання – 19 %, підкуп від осіб, які зазнають посткримінальної дії, – 3–5 %.

Залежно від досягнутих після впливу результатів, потерпілі від злочину поділяються на стійких і нестійких і вживають різних заходів, спрямованих на протидію розслідуванню.

Серед жертв першої групи «стійких» – 55 % чоловіків та 45 % жінок, другої групи «нестійких» – 61,5 % чоловіків та 38,5 % жінок.

Причинами прийняття жертвою рішення про протидію органам досудового слідства та суду є:

- 51 % – уникнути помсти з боку родичів винного, влаштувати особисте життя, зберегти близькі, сімейні, інтимні та дружні стосунки;

- 34 % – страх, страх подальшого переслідування з боку злочинця, що звільнився;

- 7,5 % – матеріальна зацікавленість жертв кримінальних правопорушень;

- 6,5 % – бажання приховати власну антигромадську поведінку;

- 3,5 % – бажання помститися злочинцеві за заподіяну шкоду (як матеріальні збитки, так і фізичні страждання).

У сучасних умовах суб'єктами посткримінального впливу дедалі частіше стали виступати члени злочинних угруповань та організованих злочинних груп, корумповані представники влади; правоохоронних органів.

Причетність жертви до злочину вивчається головним чином з метою відшукування необхідних віктимологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням [3, с. 48], тобто з метою розвитку спеціального напрямку в криминології – віктимологічного запобігання окремих видам кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Франк Л. В. Віктимология и віктимность. Душанбе: Ирфон, 1972. 126 с.

2. Джужа О. Віктимология на захисті прав і законних інтересів жертви злочину. Право України. 2002. № 2. С. 133–134.

3. Косенко С. С. Віктимологічна профілактика в системі запобігання злочинів. Підприємство, господарство і право. 2006. № 12. С. 48–52.